

ФЕДУЛОВА Ірина,
 д. е. н., професор,
 професор кафедри менеджменту
 Державного торговельно-економічного
 університету
 вул. Кіото, 19, м. Київ, 02156, Україна
 ORCID: 0000-0002-8802-137X
 i.fedulova@knu.edu.ua

FEDULOVA Iryna,
 Doctor of Sciences (Economics),
 Professor,
 Professor of the Department of Management
 State University of Trade and Economics
 19, Kyoto St., Kyiv, 02156, Ukraine
 ORCID: 0000-0002-8802-137X
 i.fedulova@knu.edu.ua

ЗОВНІШНЯ ТОРГІВЛЯ УКРАЇНИ ПРОДУКЦІЄЮ АПК

Зовнішня торгівля продовольчими товарами та сировиною для їх виробництва є важливою частиною розвитку економіки України. Продукція українського агропромислового сектора має попит на світовому ринку, а її експорт є частиною забезпечення конкурентоспроможності України. Метою статті є обґрунтування напрямів розвитку зовнішньої торгівлі продовольчими товарами та сировиною для їх виробництва, з погляду на доцільність експорту й імпорту. Зазначена мета визначена у гіпотезі, що полягає у можливості виділити окремі групи продовольчих товарів і сировини для їх виробництва відповідно до змін індексів цінних і кількісних умов торгівлі в зовнішньоекономічній діяльності. Методологічною базою дослідження є визначені індекси цінних і кількісних умов зовнішньої торгівлі за 2021–2022 рр., їх зіставлення і позиціонування на карті. Виявлено низку важливих тенденцій у зовнішній торгівлі: від’ємне сальдо загалом, позитивне сальдо у секторі аграрної продукції та продовольства, високий рівень концентрації експорту й імпорту, висока частка продовольства з низьким рівнем переробки, зростання частки імпорту і зменшення частки експорту продовольчих товарів і сировини для їх виробництва у ВВП. За результатами аналізу змін цінних і кількісних умов торгівлі проведено позиціонування продовольчої продукції та сировини для її виробництва і подальший її розподіл на чотири групи: продукція, для якої зростають індекси цінних і кількісних умов торгівлі; продукція, для якої зростає індекс кількісних умов торгівлі та зменшується індекс цінних умов торгівлі; продукція, для якої зменшуються індекси цінних і кількісних умов торгівлі; продукти, для яких зростає індекс цінних умов торгівлі, зменшується індекс кількісних умов торгівлі. Розгляд напрямів розвитку експорту й імпорту продовольчих товарів та сировини для їх виробництва відбувався для кожної товарної групи продуктів відповідно до Harmonized System (HS). Напрями розвитку в Україні експорту та імпорту продовольчих товарів і сировини для їх виробництва обґрунтовано за

UKRAINE’S FOREIGN TRADE IN AGRICULTURAL PRODUCTS

Foreign trade in food products and raw materials for their production is an important part of the development of the Ukraine’s economy. The products of the Ukrainian agro-industrial sector are in demand on the world market, and their export is part of ensuring Ukraine’s competitiveness. The purpose of the article is to substantiate the directions of development of foreign trade in food products and raw materials for their production, from the point of view of the expediency of export and import. The specified goal is defined in the hypothesis that it is possible to distinguish certain groups of food products and raw materials for their production in accordance with changes in the indices of price and quantitative terms of trade in foreign economic activity. The methodological basis of the study is the defined indices of price and quantitative terms of foreign trade for 2021–2022, their comparison and positioning on the map. A number of important trends in foreign trade were identified, namely: a negative balance in general, a positive balance in the agricultural products and food sector, a high level of export and import concentration, a high share of products with a low level of processing, an increase in the share of imports and a decrease in the share of exports of food products and raw materials for their production in GDP. According to the results of the analysis of changes in the price and quantitative terms of trade, the positioning of food products and raw materials for their production and their further distribution into four groups were carried out. The first group consists of products for which the indices of price and quantitative terms of trade are increasing. The second group consists of products for which the quantitative terms of trade index is increasing and the price terms of trade index is decreasing. The third group is products for which the indices of price and quantitative terms of trade are decreasing. The fourth group includes products for which the index of price terms of trade is increasing and the index of quantitative terms of trade is decreasing. Consideration of directions for the development of exports and imports of food products and raw materials for their production took

Copyright © Автор(и). Це стаття відкритого доступу, яка розповсюджується на умовах ліцензії Creative Commons Attribution License 4.0 (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>)

результатом аналізу тенденцій змін кількісних і якісних умов торгівлі, основних характеристик експорту й імпорту продукції та коефіцієнтом покриття імпорту експортом. Проведене дослідження дало змогу виявити перспективи досліджуваних продуктів у зовнішній торгівлі з точки зору вигоди для країни загалом та компаній зокрема.

Ключові слова: міжнародна торгівля, зовнішньоекономічна діяльність, експорт, імпорт, умови торгівлі, продовольча продукція.

place for each commodity group of products in accordance with the Harmonized System (HS). The directions of development of exports and imports of food products and raw materials for their production in Ukraine are substantiated by the analysing trends in changes in quantitative and qualitative terms of trade, the main characteristics of exports and imports of products and the import-export coverage ratio. The conducted study made it possible to identify the prospects of the studied products in foreign trade in terms of benefits for the country as a whole and companies in particular.

Keywords: international trade, foreign economic activity, export, import, terms of trade, food products.

JEL Classification: F40, L17, L66, Q27.

Вступ

Кожна країна прагне забезпечити для себе продовольчу безпеку, й особливо важливим у цьому контексті є ситуація, коли країна спеціалізується на виробництві певних видів продукції та може надлишок використовувати для подальшого розвитку цих галузей і зростання економіки країни в цілому та її зовнішньої торгівлі зокрема, що визначає зацікавленість до формування світогосподарських зв'язків. Це зумовлює зиск не тільки для державного бюджету, а й для всіх суб'єктів економіки країни.

Нині, в надскладних умовах війни і пов'язаних з нею масштабних руйнувань, перед Україною стоять важливі завдання наповнення державного бюджету, фінансування армії та збору податків. Одним із резервів є розвиток аграрного сектора, експорт продукції якого у 2022 р. становив більше половини експорту продукції з України.

Дослідженню зовнішньоекономічної діяльності України присвячено чисельні праці науковців. Так, у статті Ксендзук (2020) розглядаються питання вдосконалення державної зовнішньоекономічної політики. З цією метою автор виділяє пріоритетні високоефективні галузі експорту та пропонує напрями підтримки залучення інвестиційного капіталу для експортоорієнтованих галузей.

Аналізу потенціалу експорту й імпорту в аграрній сфері України присвячено чимало статей (Рахман & Леоненко, 2020; Антонюк та ін., 2022; Огданська & Сергієнко, 2019; Сенишин, 2014), де розглянуто питання статистичного аналізу експорту й імпорту продовольчої продукції та сировини для її виробництва за товарною і географічною структурою, визначено країни-лідери, проведено оцінку поточного стану розвитку цього ринку і встановлено фактори, які впливають на його розвиток. Однак у цих працях відсутні методичні підходи до обґрунтування напрямів розвитку експортоорієнтованих і залежних від імпорту галузей в аграрному секторі та в харчовій промисловості України.

У праці Злидник (2020) проаналізовано експортний потенціал продовольства за показниками товарної та географічної структури експорту, динаміки темпів зростання експорту, рівня експортної орієнтації,

рівня концентрації експорту. Проте даний набір показників не враховує умови зовнішньої торгівлі й не дає змоги визначити вигоди від неї для країни загалом та компаній зокрема.

Зі свого боку, Власенко (2022) для аналізу ефективності зовнішньої торгівлі пропонує використовувати індекс схожості експорту з ключовими світовими партнерами у зовнішній торгівлі України. Визначення рівня подібності експортних портфелів України та ЄС використано автором для прогнозування рівня потенційної конкуренції на глобальному ринку. Такий аналіз можна розглядати як доповнення до наявних методів аналізу ефективності зовнішньоекономічної діяльності.

У праці Рахмана та ін. (2020) розроблено прогноз показників експорту та імпорту між Україною та країнами ЄС за результатами аналізу основних показників зовнішньоекономічної діяльності, для чого використано стандартні показники динаміки і структури експорту й імпорту між ними. Однак такий аналіз не враховує умови торгівлі та їх вплив на ефективність зовнішньоекономічної діяльності.

Низку праць призначено удосконаленню методичного інструментарію аналізу експорту й імпорту в зовнішній торгівлі. Так, у статтях, авторами яких є Ковтун & Бабірад-Лазунін (2014) та Милашко (2021), пропонується методичне забезпечення статистичного оцінювання умов зовнішньої торгівлі з використанням індексів умов торгівлі. У статті Мазур та ін. (2019) індекси умов торгівлі використано для оцінки конкурентоспроможності окремих продуктів на світовому ринку й окреслення шляхів оптимізації структури зовнішніх торговельних операцій. Зубко & Данченко (2023) розглядали ефективність зовнішньої торгівлі для окремих продуктів в умовах євроінтеграції.

Попри наявність чималої кількості публікацій щодо визначення ефективності зовнішньоекономічної діяльності існує потреба у розширенні можливостей такого аналізу. Це стосується розроблення методичних засад обґрунтування напрямів стратегічного розвитку потенціалу експорту й імпорту продовольчих товарів і сировини для їх виробництва.

Відтак, метою цього дослідження є обґрунтування напрямів розвитку зовнішньої торгівлі продовольчими товарами та сировиною для їх виробництва.

Відповідно до поставленої мети визначено такі завдання:

- проаналізувати стан зовнішньої торгівлі продовольчою продукцією і сировиною для її виробництва в Україні;
- визначити позиції продовольчих товарів та сировини для їх виробництва в зовнішній торгівлі за змінами індексів цінних і кількісних умов торгівлі;
- обґрунтувати напрями розвитку експорту й імпорту продовольчих товарів та сировини для їх виробництва за визначеними позиціями.

Окреслена мета спонукає до формування гіпотези, що полягає у можливості виділити окремі групи продовольчих товарів і сировини для їх виробництва відповідно до змін індексів цінових і кількісних умов торгівлі в зовнішньоекономічній діяльності, що дасть змогу обґрунтувати для кожної групи товарів можливі напрями розвитку експорту й імпорту.

Для дослідження основних тенденцій зовнішньоекономічної діяльності України використано методи статистичного аналізу динаміки і структури експорту та імпорту; для визначення позицій окремих продовольчих товарів та сировини для їх виробництва в зовнішній торгівлі – зміни індексів цінових та кількісних умов торгівлі за 2021–2022 рр.

Показник умов торгівлі відповідно до Наказу Держкомстату № 419 (2005, 9 грудня) вимірює відносну динаміку експортних цін за певний період і розраховується для проведення аналізу зовнішньоторговельної діяльності, що вимірюється співвідношенням середньої виручки від експорту товарів і середніх витрат на імпорт за певний період часу.

Індекс цінових умов торгівлі відповідно до цього наказу (T_p) розраховується за формулою:

$$T_p = \frac{T_{pe}}{T_{pi}}, \quad (1)$$

де T_{pe} – зведений індекс середньої ціни експорту за поточний період порівняно з базисним періодом; T_{pi} – зведений індекс середньої ціни імпорту за поточний період порівняно з базисним періодом.

Цей індекс визначається як співвідношення між індексами цін експорту та імпорту і показує, яку вигоду або втрату отримала країна внаслідок того, що середні ціни на експорт були більшими або меншими за ціни на імпорт.

Індекс кількісних умов торгівлі відповідно до цього наказу (T_q) розраховується за формулою:

$$T_q = \frac{T_{qe}}{T_{qi}}, \quad (2)$$

де T_{qe} – індекс фізичного обсягу експорту за поточний період порівняно з базисним періодом; T_{qi} – індекс фізичного обсягу імпорту за поточний період порівняно з базисним періодом.

Цей індекс показує, яку вигоду або втрату отримала країна внаслідок того, що фізичний обсяг експорту був більшим або меншим за фізичний обсяг імпорту.

Вартість експорту або імпорту залежить від обсягів експорту й імпорту продукції і цін на неї. Тож індекси цінових або кількісних умов торгівлі показують, які умови найбільше вплинули на динаміку обсягів

зовнішньої торгівлі: ціни або кількість. Це розглядається як кількість імпортованих благ, яку країна отримує в обмін на таку ж кількість експортованих благ власного виробництва. Покращання умов торгівлі, таким чином, означає, що співвідношення експортних цін до імпортованих збільшується, отже, країна може купити більше імпортованих товарів/послуг за ту ж кількість експортних.

Якщо ціновий або кількісний індекс умов торгівлі має значення > 1 , то умови торгівлі покращилися порівняно з базовим рівнем; за < 1 – погіршилися; $= 1$ – не змінилися.

Відповідно до проведеного позиціонування визначено чотири групи продуктів: перша – продукти, для яких збільшується індекс цінових і кількісних умов торгівлі; друга – продукти, для яких зростає індекс кількісних умов торгівлі, зменшується індекс цінових умов торгівлі; третя – продукти, для яких зменшується індекс цінових і кількісних умов торгівлі; четверта – продукти, для яких зростає індекс цінових умов торгівлі, зменшується індекс кількісних умов торгівлі. Для кожної групи продуктів за допомогою аналізу і синтезу обґрунтовано напрями розвитку експорту й імпорту продовольчих товарів та сировини для їх виробництва.

Також в дослідженні для аналізу експорту та імпорту використано коефіцієнт покриття експорту імпортом. Цей коефіцієнт розраховувався як відношення вартості експорту до вартості імпорту за окремими товарними групами за *Harmonized System (HS) (n. d.)*.

Для аналізу якісних змін експорту й імпорту під впливом зовнішніх факторів використано коефіцієнт концентрації експорту та імпорту, який розраховувався як сума п'яти найбільших часток товарних груп продукції АПК відповідно до *HS* у загальній структурі зовнішньої торгівлі.

Матеріалами для дослідження слугували статистичні дані Державної служби статистики України за 2016–2022 рр.

В основній частині статті розглянуто такі питання: у першому розділі проведено аналіз стану зовнішньої торгівлі продовольством і сировиною для його виробництва; у другому – здійснено позиціонування продовольчих товарів та сировини для їх виробництва у зовнішній торгівлі за змінами індексів цінових і кількісних умов торгівлі; третій розділ присвячено обґрунтуванню напрямів розвитку експорту й імпорту продовольчих товарів та сировини для їх виробництва в зовнішній торгівлі.

1. Стан зовнішньої торгівлі продовольством і сировиною для його виробництва в Україні

Важливість експорту й імпорту для економічного розвитку України обумовлена численними перевагами, як-от: можливе розширення ринків збуту; отримання валютних доходів і зміцнення національної

валюти; подальший розвиток традиційної і сприятливої для України аграрної галузі; покращання інвестиційного клімату; технологічний обмін; підвищення якості продукції та ефективності її виробництва; підняття мотивації зростання конкурентоспроможної продукції.

Збільшення експорту дає змогу країні отримувати іноземні валютні доходи, завдяки чому покривати дефіцит торговельного балансу і зміцнювати національну валюту, а українським виробникам – розширювати доступ до міжнародних ринків, збільшувати свою клієнтську базу і обсяги продажів, що, своєю чергою, сприяє зростанню виробництва і створенню нових робочих місць. Імпорт, зі свого боку, уможливило забезпечити країні різноманітність споживання та доступ до необхідних товарів і ресурсів. Для України, яка має потужний аграрний сектор, експорт сільськогосподарської продукції та сировини є ключовим чинником розвитку галузі. Це може сприяти зростанню виробництва, підвищенню рентабельності для фермерів та підтримці сільських громад. Залучення іноземних інвесторів може залежати від того, наскільки відкрита країна для зовнішньої торгівлі. Розвинений експорт сприяє позитивному іміджу країни, що, своєю чергою, допомагає залучати більші обсяги інвестицій. Взаємодія з іншими країнами дає змогу обмінюватися технологіями, ноу-хау та кращими практиками, що обумовлює підвищення якості продукції та ефективності виробництва. Залучення до міжнародної конкуренції спонукає компанії стежити за якістю своєї продукції, удосконалювати технології та знижувати витрати, що в кінцевому підсумку підвищує конкурентоспроможність.

Таким чином, експорт та імпорт продовольчих товарів і сировини є важливими компонентами економічного розвитку України, що сприяють сталому зростанню, розвитку галузей та покращанню життя громадян. Тому важливим питанням є дослідження існуючого стану зовнішньоекономічної діяльності й окреслення шляхів її подальшого розвитку.

У *табл. 1* показано, яку частку займає експорт та імпорт продукції України загалом і продовольчих товарів та сировини для їх виробництва зокрема у валовому внутрішньому продукті.

Експортна орієнтація та імпортозалежність є показниками, які відображають ступінь залежності країни від зовнішньої торгівлі. Експортна орієнтація вказує на те, наскільки компанії й економіка країни спрямовані на експорт продукції та послуг на зовнішні ринки, і може бути обчислена як частка експорту продукції у ВВП. Звичайно, високий рівень експортної орієнтації означає, що значна частина виробленої продукції призначена для експорту, що може бути позитивним для країни, оскільки це дає змогу розширювати ринки збуту, залучати іноземні інвестиції та стимулювати економічне зростання. Однак наразі спостерігається зниження експортної орієнтації і загалом для України, і для її аграрного сектора зокрема.

Експорт та імпорт продукції у ВВП України у 2016–2022 рр.

Показники	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
ВВП номінальний (за даними Всесвітнього банку і МВФ), млн дол. США	93270	112154	130832	153781	155582	199770	160500
Експорт продукції, млн дол. США,	36362	43265	47335	50055	49192	68072	44149
у тому числі продукція АПК, млн дол. США	15282	17757	18612	22144	22179	27709	23397
Імпорт, млн дол. США,	39250	49607	57188	60800	54336	72843	55273
у тому числі продукція АПК, млн дол. США	3891	4301	5055	5736	6498	7747	5950
Частка експорту у ВВП, %	39.0	38.6	36.2	32.5	31.6	34.1	27.5
Частка експорту АПК у ВВП, %	16.4	15.8	14.2	14.4	14.3	13.9	14.6
Частка імпорту у ВВП, %	42.1	44.2	43.7	39.5	34.9	36.5	34.4
Частка імпорту АПК у ВВП, %	4.2	3.8	3.9	3.7	4.2	3.9	3.7

Джерело: побудовано автором за даними (Держстат, б. д., Мінфін, б. д.).

Імпортозалежність вказує на те, наскільки країна залежить від імпорту товарів та послуг для задоволення внутрішнього попиту. Високий рівень імпортозалежності свідчить, що країна великою мірою покладається на імпортні товари та послуги, а не на внутрішнє виробництво. Причин може бути декілька: від необхідності забезпечення базових потреб споживачів при недостатньому виробництві всередині країни до збільшення різноманіття для споживання продукції. Імпортозалежність може ставити країну в залежність від зовнішніх ринків і впливати на торговельний баланс. Так, частка імпорту України продовольчих товарів і сировини для їх виробництва у ВВП є незначною і демонструє зменшення за останні шість років. Зниження імпортозалежності може бути ключовим завданням для підтримки власного виробника і забезпечення стійкості економіки.

Обидва показники є важливими для розуміння економічної стійкості та конкурентоспроможності країни на міжнародній арені. Збалансована політика зовнішньої торгівлі має бути спрямована на розвиток конкурентоспроможних галузей і зниження імпортозалежності в стратегічних секторах, що сприятиме сталому економічному зростанню і стійкості країни.

Частка експорту продукції у ВВП України менша за частку імпорту. Це можна вважати негативним, оскільки свідчить, що Україна потребує від світу більше, ніж здатна дати йому. Натомість стосовно продовольчих товарів і сировини для їх виробництва експорт набагато перевищує імпорт, отже, Україна має можливості забезпечувати своє населення продовольством і продавати надлишки за кордон.

Продовольчі товари та сировина для їх виробництва є ваговою частиною зовнішньоекономічної діяльності України, і частка цієї продукції зростає. Але важливо не просто визначати обсяги і тенденції зміни експорту й імпорту, а й розуміти їх зміст і якість. У *табл. 2* наведено товарну структуру експорту за широкими економічними категоріями.

Таблиця 2

Динаміка товарної структури експорту продукції України за широкими економічними категоріями у 2016–2022 рр., %

Показники	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Усього експорту, у т. ч.:	100	100	100	100	100	100	100
засоби виробництва	3.7	3	2.9	2.9	2.9	2.3	2.2
товари проміжного споживання	76.7	84.9	85.1	5.4	85.4	87.2	84.8
споживчі товари	18.8	11.8	11.6	11.2	11.5	10.1	12.8
інші категорії товарів	0.8	0.4	0.4	0.5	0.2	0.3	0.1
Експорт продовольчих товарів та сировини для їх виробництва, у т. ч.:	100	100	100	100	100	100	100
товари проміжного споживання	65.2	80.4	80.2	83.0	82.8	83.7	83.2
споживчі товари	34.8	19.6	19.8	17.0	17.2	16.3	16.7

Джерело: складено автором за даними (НБУ, б. д.).

Результати аналізу (див. *табл. 2*) показують негативну тенденцію обсягу товарів проміжного споживання у загальній структурі експорту, що є проблемою, адже це продукти з низьким рівнем можливої переробки і низькою доданою вартістю братимуть участь у створенні продукції, яка продаватиметься за межами нашої країни, і найбільший зиск від цього отримають наші зарубіжні конкуренти.

У *табл. 3* наведено товарну структуру імпорту за широкими економічними категоріями.

Таблиця 3

Динаміка товарної структури імпорту продукції України за широкими економічними категоріями у 2016–2022 рр., %

Показники	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Усього імпорту, у т. ч.:	100	100	100	100	100	100	100
засоби виробництва	18.3	19.1	18.4	19.3	20.2	19.4	19.4
товари проміжного споживання	56.7	57.6	57.3	53.7	49.3	53.2	53.2
споживчі товари	24.1	2.8	23.4	26.1	30.1	27	27
інші категорії товарів	0.9	0.5	1	0.9	0.4	0.4	0.4
Імпорт продовольчих товарів та сировини для їх виробництва, у т. ч.:	100	100	100	100	100	100	100
засоби виробництва	0.1	0.1	0.1	0.1	0.1	0.2	0.1
товари проміжного споживання	36.8	37.0	35.0	31.7	29.5	30.3	23.9
споживчі товари	63.1	62.9	64.9	68.2	70.4	69.6	71.6

Джерело: складено автором за даними (НБУ, б. д.).

З табл. 3 випливає, що частка споживчих товарів у структурі імпорту продовольчих товарів і сировини для їх виробництва у 2022 р. перевищила 70%, що становить загрозу для вітчизняного виробника, тому варто розглянути альтернативні варіанти їх виготовлення всередині країни.

Коефіцієнти покриття імпорту експортом у зовнішній торгівлі України відображають баланс експорту й імпорту. Так, загалом для України цей коефіцієнт у 2022 р. становив 0.8, тобто обсяги експорту – менші за імпорт, що є негативною тенденцією. Натомість коефіцієнт покриття імпорту експортом для продовольчих товарів і сировини для їх виробництва у 2022 р. становив 3.9, отже, маємо перевищення експорту над імпортом у цій галузі, що є позитивним і певною мірою свідчить про конкурентоспроможність і затребуваність вітчизняної аграрної продукції на світовому ринку (табл. 4).

Таблиця 4

Динаміка коефіцієнта покриття імпорту експортом продовольчих товарів та сировини для їх виробництва в Україні у 2016–2022 рр.

Група товарів за <i>HS</i>	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Усього,	0.9	0.9	0.8	0.8	0.9	0.9	0.8
у тому числі продукції продовольчі товари та сировина для їх виробництва	3.9	4.1	3.7	3.9	3.4	3.6	3.9
З неї:							
I. Живі тварини; продукти тваринного походження,	1.2	1.5	1.3	1.2	0.9	0.8	1.3
у т. ч. з ЄС	0.7	0.9	0.9	0.7	0.5	0.5	*
II. Продукти рослинного походження,	6.3	6.7	6.5	7.2	6.0	7.3	7.0
у т. ч. з ЄС	4.8	6.4	7.6	7.7	5.4	5.8	*
III. Жири та олії тваринного або рослинного походження,	16.1	17.3	16.8	18.7	20.5	15.8	20.2
у т. ч. з ЄС	21.5	27.8	19.1	22.4	25.8	26.7	*
IV. Готові харчові продукти,	1.4	1.5	1.3	1.2	1.1	1.1	1.0
у т. ч. з ЄС	0.7	0.7	0.6	0.6	0.5	0.5	*

* Статистичні дані відсутні.

Джерело: сформовано автором за даними (Держстат, б. д.).

Таким чином, за всіма групами продовольчих товарів та сировини для їх виробництва за класифікацією за *HS* цей коефіцієнт > 1 , і найбільший він – за групою жирів і олій тваринного та рослинного походження. Результати аналізу зовнішньої торгівлі між Україною і ЄС свідчать також, що в групах "Живі тварини; продукти тваринного походження" і "Готові харчові продукти" цей коефіцієнт < 1 , тобто такої продукції ми отримуємо з країн ЄС більше, ніж постачаємо їм. Особливо небезпечною така тенденція виглядає для готових харчових продуктів, оскільки це продукція з найбільшим рівнем переробки і готова для споживання, отже, максимальний прибуток від її реалізації отримують європейські виробники.

Тенденції зміни коефіцієнтів покриття імпорту експортом за 2016–2022 рр. демонструють посилення українських позицій для

сільськогосподарської продукції і незначне послаблення для готової харчової продукції. Так, за досліджуваний період майже вдвічі зріс коефіцієнт покриття імпорту експортом за зерновими культурами, а також за насінням і плодами олійних рослин.

Рівень концентрації експорту є індикатором чутливості країни до зовнішніх викликів на товарних ринках. Тож динаміка змін цього показника дає змогу, з одного боку, робити висновок щодо якісних змін у зовнішньоекономічній позиції країни під впливом зовнішніх і внутрішніх чинників, а з іншого – прогнозувати наслідки таких впливів на перспективу.

Результати аналізу рівня концентрації товарного експорту України свідчать, що тенденції відрізняються від аналогічних показників в зовнішній торгівлі України загалом та з ЄС зокрема (табл. 5).

Таблиця 5

Динаміка коефіцієнтів концентрації експорту та імпорту продовольчих товарів і сировини для їх виробництва за 5 товарними групами за *Harmonized System* України у 2016–2022 рр., %

Коефіцієнт	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Концентрації експорту	61.1	59.9	62.0	67.1	62.8	64.3	65.52
Концентрації експорту до ЄС	87.9	80.4	75.8	79.7	79.9	81.3	*
Концентрації імпорту	50.5	48.2	47.4	48.6	47.9	46.4	43.06
Концентрації імпорту з ЄС	44.8	45.3	46.7	46.1	45.1	44.8	*

* Відсутні статистичні дані.

Джерело: сформовано автором за даними (Держстат, б. д.).

Концентрація експорту продовольчих товарів та сировини для їх виробництва за 5 товарними групами демонструє високий рівень, і це може свідчити, що в товарній структурі експорту є продукти, які домінують, і частки яких перевищують частки всіх інших продуктів. В експорт ТОП-5 аграрної і харчової продукції увійшли: зернові культури, насіння й плоди олійних культур, м'ясо та їстівні субпродукти, яйця птиці, натуральний мед, залишки і відходи харчової промисловості. У 2022 р. це перевищило 65% експорту продовольчих товарів та сировини для їх виробництва, а це все – низькотехнологічна продукція, найбільшу вигоду від продажу якої отримують іноземні виробники.

Концентрація товарної структури імпорту продовольчих товарів та сировини для їх виробництва за 5 товарними групами загалом і до ЄС зокрема показує середній рівень концентрації. В імпорті продовольчих товарів та сировини для їх виробництва відсутнє домінування певних продуктів над іншими. Рівень концентрації товарної структури імпорту продовольчих товарів та сировини для їх виробництва за 2016–2022 рр. суттєво не змінювався (табл. 5), а рівень концентрації експорту продовольчих товарів та сировини для їх виробництва вище за рівень концентрації імпорту.

Існує високий рівень концентрації експорту до ЄС. В експорт ТОП-5 продовольчих товарів і сировини для їх виготовлення увійшли: зернові культури, насіння і плоди олійних рослин, жири та олії тваринного або рослинного походження, залишки і відходи харчової промисловості – частки саме цих груп товарів використано для розрахунку коефіцієнта концентрації експорту з 2016 по 2022 р., коли ці продукти становили від 81 до 87% всього експорту до ЄС. Здебільшого це сировинні ресурси з низькою доданою вартістю, які потребують подальшої переробки.

Показник концентрації імпорту продовольчих товарів та сировини для їх виробництва з ЄС показує достатньо високий рівень концентрації, хоча і менший за рівень концентрації експорту. В імпорт ТОП-5 продовольчих товарів і сировини для їх виготовлення також увійшли: різні харчові продукти, алкогольні та безалкогольні напої та оцет, залишки і відходи харчової промисловості, тютюн і промислові замітники тютюну. Частки цих груп товарів включались в розрахунок коефіцієнта концентрації імпорту з 2016 по 2022 р. і становили від 38 до 40% усього імпорту з ЄС (див. *табл. 5*).

2. Позичювання продовольчих товарів та сировини для їх виробництва у зовнішній торгівлі за змінами індексів цінних і кількісних умов торгівлі

Експортна орієнтація продукту визначається бажанням країни або компанії експортувати свої товари на зовнішні ринки. Експорт сприяє розширенню ринків збуту, збільшенню обсягів продажів і прибутків, розвитку нових можливостей для бізнесу, зростанню конкурентоспроможності продукції, може компенсувати зниження попиту на вітчизняному ринку і водночас зменшити ризики, пов'язані з можливим зменшенням попиту на товари в одному регіоні або країні. Компанії, які експортують свої товари, розпорошують свій ризик на різні регіони і не залежать від одного ринку. Експорт може відкрити нові можливості бізнесу у вигляді співпраці з іншими компаніями, сприяти збільшенню масштабів виробництва та розширенню асортименту продукції. Вітчизняні компанії можуть мати конкурентні переваги в інших країнах, де є попит на їхні товари, що може покращити їхні позиції у світовій економіці.

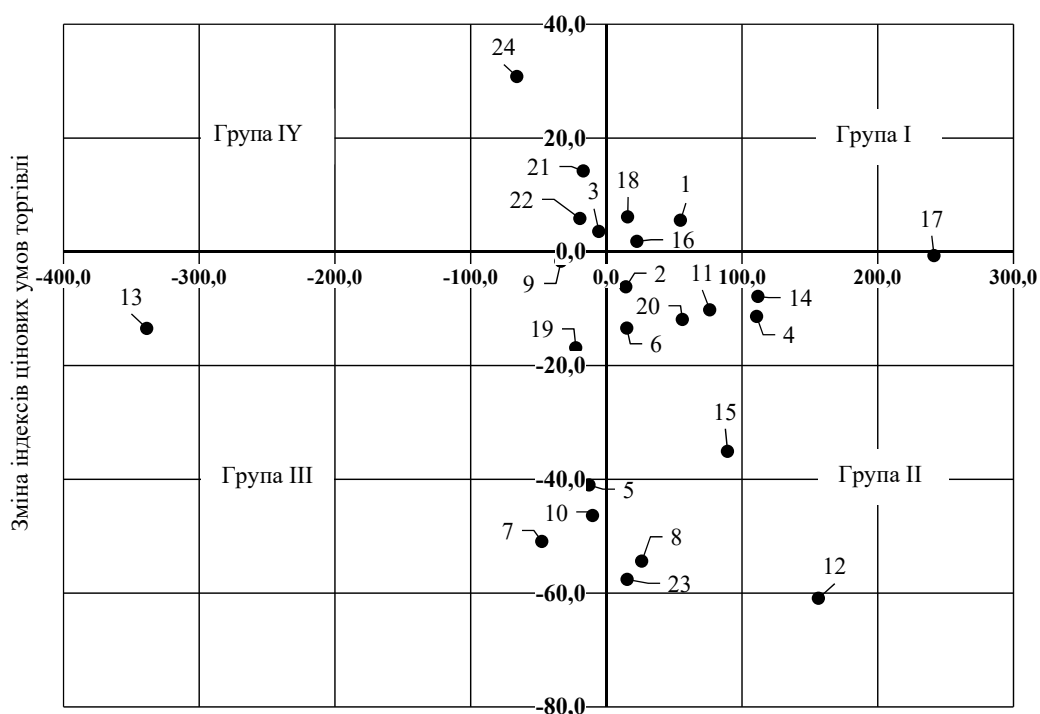
Зі свого боку, імпорт також вигідний для країни, мотивуючи виробників до більш ефективного виробництва, насичуючи ринки товарами та послугами за доступними цінами, знижуючи інфляцію шляхом конкуренції на внутрішньому ринку. Це все сприяє підвищенню ефективності та конкурентоспроможності компаній та країни в цілому. Водночас імпорт також надає важливі переваги: через нього споживачі отримують доступ до більш широкого асортименту товарів та послуг, включно з екзотичними продуктами та рідкісними речовинами,

які можуть бути недоступними на внутрішньому ринку; він сприяє залученню іноземних фахівців у виробництво, появі нових робочих місць, розвитку туризму в країні, кроскультурному обміну, зміцненню міжнародних відносин та бізнес-взаємодії з партнерами, показує приклади найкращих практик виробництва й споживання та традицій з інших країн, може бути важливим елементом зовнішньої політики країни, сприяючи обміну думками, ідеями та технологіями.

Теорія і практика визначення ефективності та потенціалу зовнішньої торгівлі пропонує великий перелік показників. Так, це може бути низка показників, які визначають фізичний і вартісний обсяг зовнішньої торгівлі, співвідношення і різницю між експортом та імпортом, динаміку показників експорту й імпорту загалом і за окремими видами товарів або послуг. Також для аналізу зовнішньоекономічної діяльності країни важливим є визначення її товарної і географічної структури. Наскільки країна залежить від експорту та імпорту продукції, визначається за допомогою відношення показників обсягів експорту й імпорту до ВВП. Важливим є аналіз внутрішнього виробництва і потреб у товарах та послугах. Ці показники не вичерпні, але є ключовими для аналізу ефективності зовнішньої торгівлі. Кожен з них є важливою частиною аналізу певного аспекту зовнішньоекономічної діяльності. Також може бути корисним визначення стратегічної позиції окремого продукту з погляду його експорту й імпорту.

Для аналізу зовнішньої торгівлі використовують індекси умов торгівлі, що дає змогу визначити вигоду або втрати країни від здійснення зовнішньоекономічної діяльності. На експорт та імпорт продукції впливають умови торгівлі, які визначаються індексами кількісних та цінових її умов. Їх комплексний аналіз дає змогу встановити, як зміна цін на ввізні та вивізні товари та зміна кількісних обсягів у поточному році порівняно із базовим впливають на експорт та імпорт країни. Цінові та кількісні індекси умов торгівлі показують, наскільки країна виграє або втрачає від зміни, відповідно, цін або кількості товарів у зовнішній торгівлі за певний період часу, що дає відповідь на питання, наскільки умови торгівлі сприяють експорту або імпорту у досліджуваному періоді порівняно із базовим.

Для дослідження впливу цінових та кількісних умов торгівлі продовольчими товарами та сировиною для їх виробництва визначено зміни цих індексів за 2021–2022 рр. На *рисунку* показано позиціонування продовольчих товарів та сировини для їх виробництва відповідно до розрахованих змін індексів цінових і кількісних умов торгівлі. Позиціонування здійснювалось у вигляді двомірної матриці, де горизонтальна вісь – це зміна індексу кількісних умов торгівлі, а вертикальна – зміна індексу цінових умов торгівлі продовольчих товарів та сировини для їх виробництва за товарними групами відповідно до *HS* за 2021–2022 рр.

Зміна індексів кількісних умов торгівлі

Позиціонування продовольчих товарів та сировини для їх виробництва відповідно до змін індексів цінових і кількісних умов торгівлі України у 2021–2022 рр.

Примітка: номерами на графіку позначено номери продукції відповідно до *Harmonized System*.

Джерело: побудовано автором за даними (Держстат, б. д.).

Загалом по Україні за 2021–2022 рр. відбулося зростання індексу кількісних умов торгівлі на 21,6 п. п. і зниження індексу цінових умов торгівлі на 40,1 п. п. Це свідчить про негативні тенденції зміни умов зовнішньої торгівлі України загалом – адже ціни на експорт продукції менші, ніж на імпорт, а фізичний обсяг імпорту вищий за обсяг експорту.

За 2021–2022 рр. зовнішня торгівля України показала перевищення фізичного обсягу експорту над імпортом, що є позитивним. Натомість зниження індексу цінових умов торгівлі свідчить про те, що ціни експортних українських товарів були менші за імпортні, а це означає погіршення умов торгівлі, що є негативним фактором, оскільки за таких умов економіка України втрачає валюту.

3. Напрями розвитку експорту та імпорту продовольчих товарів і сировини для їх виробництва у зовнішній торгівлі

Важливо не тільки аналізувати тенденції експорту та імпорту, але й розуміти, наскільки ці зміни впливають на загальний обсяг зовнішньої торгівлі, і виявляти вигоди країни від її здійснення. Потенціал експорту або імпорту продукції можна розглядати відповідно до співвідношення змін цінових та кількісних умов торгівлі.

Результати аналізу (див. *рисунок*), показали, що всі види продовольчих товарів та сировини для їх виробництва можна умовно поділити на чотири групи.

Перша група – це продукти, для яких відбувається зростання індексів цінових і кількісних умов торгівлі. До цієї групи увійшли: живі тварини (1); продукти з м'яса і риби (16); какао та продукти з нього (18) – за ними відбулося покращання умов торгівлі. Коефіцієнт покриття імпорту експортом для цих продуктів значно менше за 1, а темп зростання експорту перевищував темп зростання імпорту, і темп зростання кількісних умов торгівлі перевищує темп зростання цінових умов торгівлі. Це свідчить про те, що збільшення експорту відбулося внаслідок зростання фізичного обсягу цих продуктів. Також це можна розглядати як збільшення купівельної спроможності фізичного обсягу експорту в одиницях імпорту. Отже, тут країна має конкурентні переваги, якщо ціни на експортну продукцію (або внутрішні ціни) нижчі за світові.

Друга група продуктів – це ті, для яких відбулося зростання індексу кількісних умов торгівлі та зменшення індексу цінових умов торгівлі. До цієї групи належать: м'ясо та їстівні субпродукти (2); молоко та молочні продукти, яйця птиці, натуральний мед (4); живі дерева та інші рослини (6); їстівні плоди та горіхи (8); продукція борошномельно-круп'яної промисловості (11); насіння і плоди олійних рослин (12); рослинні матеріали для виготовлення (14); жири та олії тваринного або рослинного походження (15); цукор і кондитерські вироби з цукру (17); продукти переробки овочів (20); залишки і відходи харчової промисловості (23). За цими продуктами спостерігається погіршення цінових умов торгівлі, при цьому фізичне зростання експорту відбулося внаслідок збільшення кількісних показників. Зниження цін на експорт може відбуватися завдяки зростанню ефективності виробництва, що виявляється у зниженні витрат на виробництво одиниці продукції. Якщо попит на таку продукцію на світовому ринку достатньо еластичний, то при збільшенні фізичного обсягу експорту країна може отримати значний вигащ навіть за погіршення умов торгівлі.

Третя група продуктів містить ті, для яких відбулося зменшення індексу кількісних умов торгівлі та зростання індексу цінових умов торгівлі. До неї увійшли: риба і ракоподібні (3); алкогольні та безалкогольні напої й оцет (22); тютюн і промислові замітники тютюну (24). За цими продуктами відбулося покращання цінових умов торгівлі, а фізичне зростання експорту здійснювалося більшою мірою завдяки зростанню цін. Збільшення цін на експорт продукції може відбуватися внаслідок зростання цін на світовому ринку і через достатньо високий рівень її конкурентоспроможності на світовому ринку. Україна може забезпечити для цієї продукції відповідність світовим стандартам якості. При достатньо високому рівні еластичності попиту на таку продукцію, зменшення цін відбиватиметься при збільшенні кількості її реалізації навіть при зростанні цінових умов торгівлі.

Четверта група – продукти, для яких відбулося зменшення індексу кількісних умов торгівлі та індексу цінових умов торгівлі. До цієї групи належать: інші продукти тваринного походження (5); овочі (7); кава, чай (9); зернові культури (10); шелак природний (13); готові продукти із зерна (19); різні харчові продукти (21). Водночас за іншими продуктами тваринного походження (5); овочами (7); зерновими культурами (10) зниження індексу цінових умов торгівлі випереджає зниження індексу кількісних умов торгівлі. Це свідчить про те, що на зменшення обсягу експорту за цими продуктами більше вплинуло зменшення цін, отже, для них світова ринкова кон’юнктура є несприятливою і спостерігається зменшення їх виробництва на внутрішньому ринку. При імпорті продукції, за якою спеціалізується країна, погіршення ринкової кон’юнктури виявляється у зменшенні цін на експорт, при цьому витрати на випуск стають вищими за витрати на покупку.

У *табл. 6* показано напрями розвитку експорту й імпорту продовольчих товарів та сировини для їх виробництва України з урахуванням тенденцій зміни умов торгівлі.

Таблиця 6

Напрями розвитку експорту та імпорту продовольчих товарів та сировини для їх виробництва України відповідно до змін кількісних і якісних умов торгівлі у 2021–2022 рр.

Група продуктів	Тенденції змін кількісних і цінових умов торгівлі	Характеристика експорту та імпорту продукції	Напрями розвитку:	
			експорту	імпорту
Перша	Зростання індексів цінових кількісних умов торгівлі. Можливі <i>два варіанти</i> , коли індекс цінових умов торгівлі вище або нижче за індекс кількісних умов торгівлі	<i>Цінові умови торгівлі краще за кількісні умови торгівлі.</i> Сприятлива кон’юнктура і конкурентні переваги продукції на світовому ринку дають змогу нарощувати обсяг експорту. Нарощування обсягу імпорту уможливило отримати додаткову вигоду, оскільки на 1 гривню експорту власного виробництва можна придбати більшу кількість імпортової продукції. <i>Кількісні умови торгівлі зростають краще за цінові умови торгівлі.</i> Зростання попиту на експорт продукції більшою мірою зумовлено її конкурентними перевагами. Якщо коефіцієнт покриття імпорту експортом > 1, то країна отримує вигоду, оскільки на 1 одиницю експорту власного виробництва можна придбати більшу кількість імпортової продукції	Зосередження уваги на збільшенні обсягів експорту цих продуктів; розвиток нових ринків; встановлення високих цін для максимізації прибутковості	Застосування стратегії зменшення обсягів імпорту цих продуктів, якщо це можливо; пошук альтернативних джерел постачання або оптимізація внутрішнього виробництва
Друга	Зниження індексів цінових умов торгівлі та зростання індексу кількісних умов торгівлі	Зменшення цін на експортну продукцію на світовому ринку дає змогу при достатньо еластичному попиті сприяти його фізичному зростанню. Якщо фізичний обсяг експорту більше за фізичний обсяг імпорту, то країна отримує вигоду, оскільки на 1 одиницю експорту власного виробництва можна придбати більшу кількість імпортової продукції	Збільшення фізичного обсягу експорту, навіть завдяки компромісам у цінній політиці	Диверсифікація наявних джерел постачання та пошук альтернативних постачальників з кращими цінами і умовами постачання

Група продуктів	Тенденції змін кількісних і цінових умов торгівлі	Характеристика експорту та імпорту продукції	Напрями розвитку:	
Третя	Зростання індексів цінових умов торгівлі та зниження індексу кількісних умов торгівлі	Покращання цінової конкурентоспроможності продукції на світовому ринку не дає змоги нарощувати експорт через нестачу внутрішнього виробництва. На одиницю експорту країна може отримати меншу кількість імпортової продукції. Для продуктів з коефіцієнтом покриття імпорту експортом > 1 доцільні інтенсифікація експорту і нарощування обсягів виробництва цієї продукції	Збереження високих цін та позиційних переваг на ринку, розширення асортименту та підвищення якості продукції	Підвищення ефективності використання ресурсів та оптимізація витрат, оскільки ціни на імпорт можуть зростати; пошук альтернативних джерел постачання та можливостей для місцевого виробництва
Четверта	Зниження індексів цінових і кількісних умов торгівлі. Можливі два варіанти, коли індекс цінових умов торгівлі вище або нижче за індекс кількісних умов торгівлі	<i>Цінові умови торгівлі погіршуються повільніше за кількісні.</i> Зниження конкурентних переваг цієї продукції на світовому ринку при незначному зниженні попиту. <i>Кількісні умови торгівлі погіршуються повільніше за цінові.</i> Зростання попиту на продукцію відбувається швидше, ніж підвищення конкурентних переваг. Для продуктів з коефіцієнтом покриття імпорту експортом > 1 актуальною буде стратегія розвитку конкурентних переваг продукції	Пошук можливостей для підвищення ефективності та зниження витрат виробництва для підвищення конкурентоспроможності на ринку	Використання стратегії зниження цін як можливість для збільшення обсягів імпорту та використання стратегії оптимізації запасів

Джерело: складено автором.

Як показало дослідження, у 2022 р., для 7 із 24 товарних груп продовольчих товарів та сировини для їх виробництва відповідно до *HS* відбулося покращання цінових умов торгівлі порівняно з 2021 р. – ці продукти увійшли до першої і третьої групи; ще для 10 відбулося покращання кількісних умов торгівлі – вони увійшли до першої і другої групи.

У травні 2022 р. з метою підтримки економіки України під час війни ЄС скасував усі мита і квоти на український експорт, у чому фермери окремих країн побачили загрозу своєму бізнесу і влаштували блокування пунктів перетину кордонів автоперевезення між Україною і Польщею. І це відбувається в умовах, коли Україна боронить свою землю і її економіка спрямована на звільнення територій від ворога. Постійні зміни і зростання вартості логістичних перевезень експорту вітчизняної продовольчої продукції призводять до її подорожчання, а відтак, послаблюють позиції України на світовому ринку. Через це Україна стає менш конкурентоспроможною на зовнішніх ринках і втрачає можливості для розвитку бізнесу всередині країни.

Внаслідок військових дій на території України зруйновано багато господарств тваринництва і рослинництва. Деякі ферми розташовані на окупованій території. Втрати поголів'я свиней через військові дії більші, ніж інших тварин. За інформацією *AgroTimes* (2023, 18 грудня) з посиланням на дані Державної митної служби, Україна у січні – листопаді 2023 р. не здійснювала експорту живих свиней, тоді

як за 11 місяців попереднього – їх експортовано 141.5 т. Натомість імпорт живих свиней за цей період становив 524 т, що втричі більше, ніж за аналогічний період минулого року.

Щодо експорту групи продуктів *живих тварин*, доцільно розширювати ринки завдяки експорту високоякісних продуктів, а саме яловичини і свинини. Але можливості експорту обмежені через високі ветеринарні й екологічні бар'єри. Для цього необхідне вдосконалення системи контролю якості та безпеки для відповідності міжнародним екологічним і санітарним стандартам. Щодо імпорту групи продуктів живих тварин, необхідно розглянути можливості для диверсифікації джерел їх постачання з точки зору специфічних видів і метрик якості.

За даними *Shareupotential* (2023, 14 жовтня) з посиланням на дані Державної митної служби України, за перші 9 місяців 2023 р. експорт *курятини* становив 324 тис. т (на 7.6% більше від попереднього аналогічного періоду у натуральному вимірі) вартістю 607 млн дол. США, що у грошовому вимірі на 8% менше за попередній період, причиною чому є суттєве зниження середньої ціни реалізації в другому півріччі 2022 р. Експорт курятини є вирішальним для збереження галузі й наповнення бюджету країни. Він має перспективи до зростання, які необхідно використовувати.

Експорт *продуктів із м'яса і риби* має бути зосереджений на зростанні якості такої продукції. З цією метою необхідно розглянути можливості вдосконалення умов вирощування та виробництва для відповідності вимогам експортних ринків. При імпорті продуктів із м'яса риби потрібно зосередити увагу на спеціальних видах, які важко забезпечити внутрішнім виробництвом.

Обсяг експорту *молочної продукції* залежить від кон'юнктури світового ринку, спроможності вітчизняних підприємств конкурувати на цьому ринку та наявності доступної сировини. В Україні імпорт молочної продукції традиційно перевищував експорт. Вперше ця ситуація змінилась у 2021 р., коли в перерахунку на молоко експорт молокопродуктів зрівнявся з імпортом, а у грошовому вимірі навіть перевищив його. Можливість експорту молокопродуктів впливає на внутрішній молочний ринок, оскільки при цьому визначається попит переробних підприємств на сире молоко, що, відповідно, призводить до зміни його закупівельної ціни. За даними Спілки молочних підприємств України (2024), обсяг експорту молокопродуктів у січні 2024 р. порівняно із січнем 2023 знизився на 14%. Причиною цього стала втрата вітчизняною молочною продукцією цінової конкурентоспроможності через суттєве подорожчання молока-сировини в останні місяці 2023 р., а також через блокування експорту з України. За аналогічний період обсяг імпорту молокопродуктів зріс на 55%. На думку аналітиків Спілки, це негативно вплине на молокопереробні підприємства, оскільки для них експортні операції були засобом підтримання фінансової стійкості.

Експорт *м'ясної і молочної продукції* ускладнено через невідповідність продукції міжнародним стандартам якості, безпечності й екології. Це потребує від українського виробника вдосконалювання умов вирощування та виробництва такої продукції. Для молочної продукції напрямом розвитку експорту є приведення виробництва у відповідність до вимог міжнародних стандартів з обмеженням її імпорту для захисту і підтримки вітчизняного виробника.

Важливим напрямом розвитку експорту продовольчої продукції є *органічна продукція*. За даними Укрінформ (2024, 21 червня), у 2021 р. Україна посідала п'яте місце у світі зі 126 країн за обсягами експорту органічної продукції до ЄС – понад 80 видів органічної української продукції експортувалося до 30 країн світу. Навіть попри війну, у 2022 р. Україна експортувала до ЄС та Швейцарії органічної продукції на 13% більше, ніж у 2021 р. Для активізації експорту сертифікованої органічної продовольчої продукції необхідна адаптація національного законодавства до нового регулювання ЄС у сфері органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції.

За даними ДП "ДЕРЖЗОВНІШНІФОРМ" (2024, 15 січня), з посиланням на дані Державної митної служби, Україна у 2023 р. відправила на експорт 48.8 тис. т *яєць*, що в 1.8 раза більше, ніж у попередньому році. У грошовому вимірі експорт яєць зріс за цей період в 1.4 раза. Закриття зернового коридору для експорту української аграрної продукції вплинуло на внутрішні ціни на зернові та олійні в Україні, які залишаються відносно низькими, що сприяє додатковій прибутковості виробників м'яса та яєць. Деякі спеціалісти вважають, що скасування ЄС імпортних мит на яєчну продукцію негативно позначиться на розвитку цієї галузі в ЄС, особливо це стосується яєчного порошку. Двоє з ТОП-5 виробників яєць в ЄС знаходяться в Україні. Виробництво яєць у нас набагато перевищує їх внутрішнє споживання. Це при тому, що Україна належить до країн з найбільшим душевим споживанням яєць. Відповідно, яєчна галузь в основному орієнтована на експорт і має максимально використовувати свої можливості щодо експорту, які здебільшого стосуються диференціації постачань і пошуку нових ринків.

Для розвитку експорту *какао і продуктів з нього* потрібно зосередити увагу на впровадженні технологій обробки, щоб збільшити рівень обробки такої продукції всередині країни.

Для розвитку експорту *продукції борошномельно-круп'яної промисловості* необхідні постійне дослідження попиту на міжнародних ринках і підвищення ефективності виробництва з метою мінімізації ціни.

За даними *ITC Trade Map* (б. д.), у 2022 р. Україна експортувала 48.4 тис. т *меду* на 137.9 млн дол. США, але за вартістю це на 4% менше, ніж у попередньому році. За обсягами продажів меду за кордон Україна посіла 5 місце після Китаю, Нової Зеландії, Аргентини та Індії. Більшість пасік розташовані на півдні, сході та в центрі України, у тих областях, які опинилися під частковою окупацією або були в зоні бойових дій. Українські пасічники під час війни мають багато проблем зі

збором меду, це пов'язано як з економічною ситуацією в країні, так і з тим, що швидко і безболісно перевезти пасіки в безпечне місце непросто.

Згідно з дослідженням *Forbes Ukraine* (Горбунова, 2024) у 2022 р. тютюновий ринок в Україні впав на 17%. Великі транснаціональні компанії, які становили більшу частину українського ринку, через війну скоротили виробництво своєї продукції. Але близько 20% тютюнового ринку в Україні перебуває в тіні. І це стосується як експорту, так і імпорту тютюнової продукції. На думку голови Комітету Верховної Ради з питань фінансів, податкової та митної політики, половина нелегального тютюну, який продається в Україні, завозиться з інших країн (Горбунова, 2024). Щодо імпорту, то часто фабрики ввозять ферментований тютюн під виглядом неферментованого, щоб не сплачувати за нього податок. Також є чисельні факти незаконного імпорту цигарок. Держава має вирішити питання регулювання тютюнового ринку і вжити заходів для подолання цієї проблеми. Адже тютюнова галузь є однією з провідних за кількістю податкових відрахувань до національного бюджету.

Для успішного впровадження стратегій експорту та імпорту аграрної продукції важливо враховувати тенденції споживання і попиту, стандарти якості та безпеки харчових продуктів на міжнародних ринках, здатність адаптуватися до змін у вимогах міжнародних ринків.

Висновки

Загалом у зовнішній торгівлі України з ЄС за 2016–2022 рр. спостерігається від'ємне сальдо, проте за продовольчими товарами і сировиною для їх виробництва – позитивне, що свідчить про перспективність продукції українського агропромислового сектора в зовнішній торгівлі, навіть попри важкі умови ведення бізнесу. Водночас частка експорту продовольчих товарів і сировини для їх виробництва у ВВП України зменшилася. Це є негативною тенденцією, що демонструє зниження зацікавленості закордонного споживача в українській продукції. Причиною є здебільшого несприятлива кон'юнктура ринку і низький рівень конкурентоспроможності української аграрної продукції через невідповідність її світовим або європейським стандартам.

Частка імпорту цієї продукції у ВВП також зменшилася, що є свідченням зниження залежності українського споживача від європейської продукції. У структурі експорту України продовольчі товари і сировина для їх виробництва у 2022 р. становили більше ніж половину, у структурі імпорту – більше ніж 1/10. Це свідчить про те, що така продукція є важливою частиною зовнішньоекономічної діяльності країни і джерелом наповнення бюджету і валютних заощаджень. У структурі експорту до ЄС продовольчих товарів та сировини для їх виробництва 50% становлять продукти рослинного походження, які є продуктами з низьким ступенем переробки, отже, найбільша додана вартість зі споживання цих продуктів створюється за межами України. В структурі імпорту з ЄС продовольчих товарів та сировини для їх виробництва 60% становлять готові харчові продукти, тобто імпортери

отримують максимальну вигоду від реалізації своєї продукції. Найбільші коефіцієнти покриття імпорту експортом зафіксовано за зерновими культурами, насінням і плодами олійних рослин, рослинними матеріалами для виготовлення, жирами та оліями тваринного або рослинного походження. Все це сільськогосподарська сировина для виготовлення харчової продукції. Така тенденція потребує уваги держави, з погляду підтримки створення всередині країни виробничих потужностей для максимальної переробки цієї продукції, що дозволить збільшити ВВП країни і зменшити залежність від експорту обмеженого кола продукції.

Проведене позиціонування продовольчих товарів та сировини для їх виробництва дало змогу визначити чотири групи продуктів відповідно до змін умов торгівлі, для кожної з яких визначено тенденції змін кількісних і цінових умов торгівлі, характеристики експорту й імпорту відповідно до їх позиції в матриці та сформульовано напрями розвитку експорту й імпорту.

У цілому такий аналіз є корисним для розрахунку можливих прибутків і ризиків при здійсненні імпорту або експорту продукції. Його недоліком є статичний характер, оскільки він не передбачає можливі зміни майбутніх умов торгівлі. Але, з певними припущеннями, аналіз ринкової світової кон'юнктури дає змогу визначити потенційні зміни у кількісних або якісних умовах зовнішньої торгівлі, що відкриває можливості окреслювати перспективи розвитку окремої товарної групи стосовно її можливого експорту або імпорту.

Подальше дослідження може бути спрямоване на визначення впливу результатів зовнішньоекономічної діяльності на макроекономічні показники.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ / REFERENCE

AgroTimes. (2023, 18 грудня). <https://agrotimes.ua/tvarinnitstvo/za-11-misyacziv-ukrayina-potroyila-import-zhyvyh-svynej/>

Harmonized System. (n. d.). <https://www.wcotradetools.org/en/hamonized-system>

ITC Trade Map. (б. д.). https://www.trademap.org/Country_SelProduct.aspx?nvpm=1%7c%7c%7c%7c%7c0409%7c%7c%7c4%7c1%7c1%7c2%7c1%7c1%7c2%7c1%7c1%7c1

Shareupotential. (2023, 14 October). <http://shareupotential.com/ru/News/Newsline/ukraine-ptica-export-tons-2023-09.html>

Антонюк, П., Антонюк, О., Ступницька, Т., & Баранюк, Х. (2022). Аналіз динаміки та структури імпорту агропродовольчої продукції. *Food Industry Economics*, 14(1). <https://doi.org/10.15673/fie.v14i1.2265>

Antonyuk, P., Antonyuk, O., Stupnytska, T., & Baranyuk, H. (2022). Analysis of the dynamics and structure of import of agro-food products. *Food Industry Economics*, 14(1). <https://doi.org/10.15673/fie.v14i1.2265>

Власенко, Л. (2022). Комбінований індекс схожості експорту на прикладі аналізу зовнішньоторговельних зв'язків України. *Ефективна економіка*, (4). <https://doi.org/10.32702/2307-2105-2022.4.71>

Vlasenko, L. (2022). The combined index of export similarity on the example of the analysis of foreign trade relations of Ukraine. *Effective Economy*, (4). <https://doi.org/10.32702/2307-2105-2022.4.71>

<p>Горбунова, О. (2024). Тютюновий ринок може наповнити бюджет. <i>Голос України</i>. http://www.golos.com.ua/article/377037</p>	<p>Gorbunova, O. (2024). The tobacco market can fill the budget. <i>Voice of Ukraine</i>. http://www.golos.com.ua/article/377037</p>
<p>Держстат. (б. д.). <i>Зовнішня торгівля України товарами та послугами</i>. http://www.ukrstat.gov.ua</p>	<p>State Statistics Service of Ukraine. (n. d.). <i>Ukraine's foreign trade in goods and services</i>. http://www.ukrstat.gov.ua</p>
<p>ДП "ДЕРЖЗОВНІШІНФОРМ". (2024, 15 січня). https://dzi.gov.ua/press-centre/news/eksport-yayets-u-2023-rotsi-prynis-60-8-mln/#:~:text=%D0%9E%D0%BF%D1%83%D0%B1%D0%BB%D1%96%D0%BA%D0%BE%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D0%BE%2015.01.2024,%D0%95%D0%BA%D1%81%D0%BF%D0%BE%D1%80%D1%82%D0%8F%D1%94%D1%86%D1%8C%20%D1%83%202023%20%D1%80%D0%BE%D1%86%D1%96%20%D0%BF%D1%80%D0%B8%D0%BD%D1%96%D1%81%20%2460%2C8%20%D0%BC%D0%BB%D0%BD,%E2%80%93%20%D0%B4%D0%BE%20%2460%2C8%20%D0%BC%D0%BB%D0%BD</p>	<p>SE "DERZH ZOVNISHINFORM". (2024, January 15). https://dzi.gov.ua/press-centre/news/eksport-yayets-u-2023-rotsi-prynis-60-8-mln/#:~:text=%D0%9E%D0%BF%D1%83%D0%B1%D0%BB%D1%96%D0%BA%D0%BE%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D0%BE%2015.01.2024,%D0%95%D0%BA%D1%81%D0%BF%D0%BE%D1%80%D1%82%D0%8F%D1%94%D1%86%D1%8C%20%D1%83%202023%20%D1%80%D0%BE%D1%86%D1%96%20%D0%BF%D1%80%D0%B8%D0%BD%D1%96%D1%81%20%2460%2C8%20%D0%BC%D0%BB%D0%BD,%E2%80%93%20%D0%B4%D0%BE%20%2460%2C8%20%D0%BC%D0%BB%D0%BD</p>
<p>Злидник, М. (2020). Методика оцінювання експортного потенціалу вітчизняних виробників сільськогосподарської продукції. <i>Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Економічні науки</i>, (39), 23–27. https://doi.org/10.32999/ksu2307-8030/2020-39-4</p>	<p>Zlydnyk, M. (2020). Methodology for evaluating the export potential of domestic producers of agricultural products. <i>Scientific Bulletin of Kherson State University. Series: Economic Sciences</i>, (39), 23–27. https://doi.org/10.32999/ksu2307-8030/2020-39-4</p>
<p>Зубко, Т., & Данченко, Л. (2023). Євроінтеграція: виклики для зовнішньої торгівлі. <i>Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право</i>, (3), 4–13. https://doi.org/10.31617/3.2023(128)01</p>	<p>Zubko, T., & Danchenko, L. (2023). European integration: challenges for foreign trade. <i>Foreign trade: Economics, Finance, Law</i>, (3), 4–13. https://doi.org/10.31617/3.2023(128)01</p>
<p>Ковтун, Н., & Бабірад-Лазунін, В. (2014). Методологічні принципи та методи статистичної оцінки умов торгівлі. <i>Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка Економіка</i>, 10(163), 26–31. (47), 39–44. https://doi.org/10.32843/infrastruct47-710.17721/1728-2667.2014/163-10/5</p>	<p>Kovtun, N., & Babirad-Lazunin, V. (2014). Methodological principles and methods of statistical assessment of trade conditions. <i>Bulletin of Taras Shevchenko Kyiv National University Economics</i>, 10(163), 26–31. https://doi.org/10.32843/infrastruct47-710.17721/1728-2667.2014/163-10/5</p>
<p>Ксендзук, В. (2020). Аналіз зовнішньоторговельної діяльності з метою формування державної політики України. <i>Економічний простір</i>, (162), 37–42. https://doi.org/10.32782/2224-6282/162-6</p>	<p>Ksendzuk, V. (2020). Analysis of foreign trade activity for the purpose of forming the state policy of Ukraine. <i>Economic scope</i>, (162), 37–42. https://doi.org/10.32782/2224-6282/162-6</p>
<p>Мазур, Н., Кушнір, О., & Семенець, І. (2019). Місце України на зовнішніх ринках: стан і проблеми. <i>Інфраструктура ринку</i>, (35), 86–92. https://doi.org/10.32843/infrastruct35-12</p>	<p>Mazur, N., Kushnir, O., & Semenets, I. (2019). Ukraine's place in foreign markets: state and problems. <i>Market infrastructure</i>, (35), 86–92. https://doi.org/10.32843/infrastruct35-12</p>
<p>Милашко, О. Г. (2021). Статистичне дослідження стану та розвитку зовнішньої торгівлі України. <i>Вісник соціально-економічних досліджень</i>, 1(76), 191–202. https://doi.org/10.33987/vsed.1(76).2021.191-202</p>	<p>Milashko, O. G. (2021). Statistical study of the state and development of Ukraine's foreign trade. <i>Bulletin of socio-economic research</i>, 1(76), 191–202. https://doi.org/10.33987/vsed.1(76).2021.191-202</p>
<p>Мінфін. (б. д.). <i>ВВП України</i>. https://index.minfin.com.ua/economy/gdp/</p>	<p>Ministry of Finance. (n. d.). <i>GDP of Ukraine</i>. https://index.minfin.com.ua/economy/gdp/</p>
<p>Наказ Держкомстату "Методологічні положення розрахунку індексів середніх цін, фізичного обсягу та умов торгівлі у зовнішній торгівлі товарами" № 419 (2005, 9 грудня). https://ukrstat.gov.ua/metod_polog/metod_doc/2005/419/metod.htm</p>	<p>Order of the State Committee of Statistics "Methodological regulations for calculating indices of average prices, physical volume and terms of trade in foreign trade in goods" No. 419 (2005, December 9). https://ukrstat.gov.ua/metod_polog/metod_doc/2005/419/metod.htm</p>

НБУ. (б. д.). <i>Національний банк України</i> . https://bank.gov.ua/files/ES/Tov_y.pdf	NBU (n. d.). <i>National Bank of Ukraine</i> . https://bank.gov.ua/files/ES/Tov_y.pdf
Огданська, О., & Сергієнко, К. (2019). Аналіз міжнародної торгівлі АПК. <i>Молодий вчений</i> , 10(74), 680–684. https://doi.org/10.32839/2304-5809/2019-10-74-143	Ogdanska, O., & Sergijenko, K. (2019). Analysis of international agricultural trade. <i>A young scientist</i> , 10(74), 680–684. https://doi.org/10.32839/2304-5809/2019-10-74-143
Рахман, М., & Леоненко, К. (2020). Аналіз експортно-імпортних операцій ринку сільськогосподарської продукції України. <i>Бізнес-Інформ</i> , (6), 152–159.	Rahman, M., & Leonenko, K. (2020). Analysis of export-import operations of the market of agricultural products in Ukraine. <i>Business-Inform</i> , (6), 152–159.
Рахман, Н., Євтушенко, В., & Рудас, Д. (2020). Зовнішньоекономічна діяльність України з країнами ЄС. <i>Світове господарство і міжнародні економічні відносини</i> , (47), 39–44. https://doi.org/10.32843/infrastruct47-7	Rahman, N., Yevtushenko, V., & Rudas, D. (2020). Foreign economic activity of Ukraine with EU countries. <i>World economy and international economic relations</i> , (47), 39–44. https://doi.org/10.32843/infrastruct47-7
Сенишин, О. (2014). Прогностична оцінка нарощування експортного потенціалу продовольчого комплексу України. <i>Науковий вісник Херсонського державного університету</i> , 5(1), 259–263. http://www.ej.kherson.ua/journal/economic_05/64.pdf	Senyshyn, O. (2014). Prognostic assessment of increasing the export potential of the food complex of Ukraine. <i>Scientific Bulletin of Kherson State University</i> , 5(1), 260–264. http://www.ej.kherson.ua/journal/economic_05/64.pdf
Спілка молочних підприємств України. (2024). https://uadairy.com/obsyagy-eksportu-molochnyh-produktiv-u-sichni-buly-najnyzhchymy-z-bereznya-2022-roku/?fbclid=IwAR3XNCP5qVRpxwZ3KtGvTKzWX9JvjP0ZX0IH8ESnJwsNh12Gg2NO4tSAR0	Union of Dairy Enterprises of Ukraine. (2024). https://uadairy.com/obsyagy-eksportu-molochnyh-produktiv-u-sichni-buly-najnyzhchymy-z-bereznya-2022-roku/?fbclid=IwAR3XNCP5qVRpxwZ3KtGvTKzWX9JvjP0ZX0IH8ESnJwsNh12Gg2NO4tSAR0
Укрінформ. (2024, 21 червня). <i>Україна торік збільшила експорт органічної продукції до ЄС та Швейцарії</i> . https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3670525-ukraina-torik-zbilsila-eksport-organicznej-produkcii-do-es-ta-svejcarii.html	Ukrinform. (2024, June 21). <i>Ukraine increased exports of organic products to the EU and Switzerland last year</i> . https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3670525-ukraina-torik-zbilsila-eksport-organicznej-produkcii-do-es-ta-svejcarii.html

Конфлікт інтересів: Автор заявляє, що вона не має фінансових чи нефінансових конфліктів інтересів щодо цієї публікації; не має відносин із державними органами, комерційними або некомерційними організаціями, які могли б бути зацікавлені у поданні цієї точки зору. З огляду на те, що автор працює в установі, яка є видавцем журналу, що може зумовити потенційний конфлікт або підозру в упередженості, остаточне рішення про публікацію цієї статті (включно з вибором рецензентів та редакторів) приймалося тими членами редколегії, які не пов'язані з цією установою.

Автор не отримувала прямого фінансування для цього дослідження.

Федулова І. Зовнішня торгівля України продукцією АПК. *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право*. 2024. № 4. С. 86-107. Серія. Економічні науки. [https://doi.org/10.31617/3.2024\(135\)06](https://doi.org/10.31617/3.2024(135)06)

Надійшла до редакції 15.01.2024.

Отримано після доопрацювання 12.02.2024.

Прийнято до друку 19.06.2024.

Публікація онлайн 05.09.2024.